

Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

The Journal of Near East University Faculty of Theology

ISSN: 2148-6026 | e-ISSN: 2687-4121

Haziran / June | 2022/8/1

OSMANLI ULEMÂSININ TECVÎD İLMÎ BİRİKİMİNE BİR ÖRNEK: KİTÂB-Ü MESLEKİ'L-KURRÂ' FÎ ŞERHİ EBYÂTİ İBNİ'L-CEZERÎ FÎ 'İLMİ'L- KİRÂE'NİN İÇERİK TAHLİLİ

*An Example of Ottoman Scholars' Knowledge of Tajwîd: Content Analysis of Kitâbü
Maslaki'l-Kurrâ' fî sharhi abyâti Ibni'l-Cezerî fî 'ilmi'l-kirâ'a*

İSHAK KIZILASLAN

Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Lecturer Dr., Marmara University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic
Recitation, İstanbul, Türkiye

ishakkizilaslan@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0001-5272-1078

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 25 Nisan 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 09 Haziran 2022

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran 2022

Atıf | Cite as

Kızılaslan, İshak. "Osmanlı Ulemâsının Tecvîd İlmî Birikimine Bir Örnek: *Kitâb-ü Mesleki'l-kurrâ' fî şerhi ebyâti Ibni'l-Cezerî fî 'ilmi'l-kirâe'nin İçerik Tahlili*". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Haziran 2022) 8/1: 55-70. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.1.04>

Kızılaslan, İshak. "An Example of Ottoman Scholars' Knowledge of Tajwîd: Content Analysis of *Kitâbü Maslaki'l-Kurrâ' fî sharhi abyâti Ibni'l-Cezerî fî 'ilmi'l-kirâ'a*". *The Journal of Near East University Faculty of Theology* (June 2022) 8/1: 55-70. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.1.04>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Telif Hakkı | Copyright

Copyright © 202X. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUILAF'a devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

Copyright © 202X. Copyright has been transferred to YDUILAF by the author(s). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License

(<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Osmanlı Ulemâsının Tecvîd İlmî Birikimine Bir Örnek: Kitâb-ü Mesleki'l-kurrâ' fî şerhi ebyâti İbni'l-Cezerî fî 'İlmi'l-kirâe'nin İçerik Tahlîli

Öz

Hiz. Peygamber, Cebrail aleyhisselâm vasıtasıyla kendisine inzal olunan âyetleri, şifâhen telakki etmiş ve duyduğu şekli ile de ashâbına nakletmiştir. İlk dönemlerde tecvîd ilminin incelemesi altına giren meseleler Arap dili, tefsir ve kıraat araştırmaları ile meczolmuş bir şekilde var olmuştur. Kur'ân'dan önce Araplar arasında tecvîd kaidelerinin şiirde veya başka herhangi bir edebi metinde kullanıldığına dair bir veri elimizde yoktur. İlimlerin tedvin edilmeye başlanması ile tecvîd de hicrî beşinci asırdan itibaren ayrı bir ilim olarak ortaya çıkmış ve bu ilme dair eserler telif edilmeye başlanmıştır. Bu minvalde özellikle Endülüs ilmi birikimi başta olmak üzere İslâm beldelerinin merkezi şehirlerinde tecvîd ilmine dair müstakil eser veren ulemâ ortaya çıkmıştır. Bu eserlerin varlığı Kur'ân kıraat ve tilâvetinin ehil bir hocadan doğrudan alınması şeklindeki uygulamada herhangi bir zafiyete yol açmamıştır. Her ne kadar ilk dönemlerden itibaren yetkin eserler yazılmış olsa da tecvîd ilminin teorisyenleri bizzat kendileri yazdıkları kitaplarda bu ilmin hâzık bir hocadan müşâfehe yol ile alınmasının önem ve lüzumuna her daim vurgu yapmışlardır. İlm-i kıraat ve tecvîde dair kendisinden önce yazılmış bilgileri toplayan ve bu ilimlere dair Kur'ân kıraati ve tilâveti alanında eserler meydana getirmiş olan İbnü'l-Cezerî, bu kitaplarının bir kısmını nesir, bir kısmını ise ezberlenmesini kolaylaştırmak maksadı ile manzum olarak yazmıştır. Osmanlı dönemi İslâm dünyasında diğer bütün İslâmî ilimlerde olduğu gibi tecvîd ilminde de merkezler kurmak ve dünyanın her bölgesinden ehil hocaları bu eğitim kurumlarının başına getirmek suretiyle büyük bir atılımın olduğu söylenebilir. Bu makalede Osmanlı döneminde asırlarca tecvîd ilmi öğretiminde başucu kitap haline gelerek okutulmuş, ezberlenmiş ve üzerinde çok sayıda şerhler yapılmış olan İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* isimli eserine kendisini Cami-i Cedîd imamı olarak tanıtan hicrî onuncu/on altıncı asırda yaşamış bir Osmanlı âliminin yapmış olduğu şerh incelenmiştir. Araştırmanın hedefi, Osmanlı'da bir ilim elde etme ve aktarma metodu olarak yerleşmiş olan şerh ve hâşiye uygulamasının zannedildiği gibi eski ilimleri tekrardan ibaret olmayıp geniş ilmi birikimi de ortaya koymak suretiyle yeni bir ihyâ ve hatta inşa sürecinin yapı taşları olduğuna dair örnek sunmaktır. Bu kapsamda Osmanlı'da *Mukaddime* üzerine gerçekleşmiş olan şerh geleneğine de bakarak incelenen şerhin, bir geleneğin tamamlayıcı unsurlarından olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine Bursa'da kendisine bir dâru'l-kurrâ tahsis edildiği günden itibaren İbnü'l-Cezerî'nin, yetiştirdiği talebeler ve telif ettiği eserlerin Osmanlı ilim ve özellikle kıraat/tecvîd çevrelerindeki etkisine dair de önemli bir örnek sunulması hedeflenmektedir. Şârihin uzun açıklamaları içeren incelemesi büyük oranda dil tahlillerine ayrılmış olduğundan şerhin tamamını yansıtan örnekler verilmek suretiyle bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kaynağa gitme, ana kaynaktan zikredilen diğer ilimlerde söz konusu meselenin yerini bulma ve gerektiğinde yeni bulgularla tazih ve tenkit etmeye dayalı bir yöntem kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat, Tecvîd, Osmanlı'da *Mukaddime* Şerhleri, Cami-i Cedîd İmamı ve *Meslekü'l-kurrâ'*.

An Example of Ottoman Scholars' Knowledge of Tajwîd: Content Analysis of Kitâbü Masleki'l-Kurrâ' fî sharhi abyâti İbni'l-Cezerî fî 'İlmi'l-kirâ'a

Abstract

The Prophet interpreted the verses verbally and conveyed it to his Companions as he heard it. In the early periods, the issues that came under the scrutiny of the science of tajwîd existed in a compelling way with the Arabic language, tafsîr and the science of the different readings of the Qur'ân studies. We do not have any data on the use of tajwîd rules in poetry or any other literary text among Arabs before the Qur'ân. Pronouncing a text in the middle in Arabic within the framework of some reading rules is a matter that occurred with the revelation of the Qur'ân. With the beginning of the compilation of sciences, the science of tajwîd emerged as a separate science from the fifth century AH, and works on this science began to be copyrighted. In this respect, the ulamâ, who produced detached works on the science of tajwîd, emerged in the central cities of Islamic lands, especially in the knowledge of Andalusia. The existence of these works did not cause any weakening in the practice of direct recitation of the Qur'ân from a competent teacher. Although competent works have been written since the early periods, the theorists of the science of tajwîd have always emphasized the importance and necessity of obtaining this knowledge from a knowledgeable teacher in the books they wrote. Ibn al-Jazarî, who collected all the information written before him on the science of Qiraat and tajwîd, and produced works that are easy to follow and apply in the education and training of Qur'ân readings and recitation. He wrote some of them in verse to facilitate memorization. It should be said that there was a

great breakthrough in the Islamic world of the Ottoman period, as well as in all other Islamic sciences, by establishing centers in the science of tajwîd and appointing competent teachers from all over the world to head these educational institutions. In this article, the commentary made by a tenth/sixteenth Ottoman scholar who introduced himself as the Imam of the Mosque of Cadîd, to the work of Ibn al-Jazarî called *Mukaddima*, which was used as a bedside book in the teaching of tajwîd for centuries in the Ottoman period, examined. The aim of the research is to present a serious example that the practice of commentary and annotation, which was established as a method of acquiring and transferring knowledge in the Ottoman Empire, is not just a repetition of old sciences, as it is thought, but also the building blocks of a new revival and even construction process by revealing extensive scientific knowledge. In this way, it has been tried to reveal that the commentary, which is examined by looking at the vast tradition of commentary on the *Mukaddima* in the Ottoman Empire, is one of the complementary elements of a tradition. It is also aimed to present an important example of the influence of Ibn al-Jazarî's students and the effects of the works he wrote on Ottoman science and especially in the circles of qiraat and tajwîd since the day he was allocated a dâr al-kurrâ in Bursa. In the research, a method based on going to the source, finding the place of the issue in other sciences mentioned in the main source, and reconsidering and criticizing with new findings when necessary was used.

Keywords: Recitation of the Qur'ân and The Science of Qiraat, Tajwîd, Commentaries on *Mukaddima* in the Ottoman Empire, Imam of the Mosque of Cadîd and *Maslaku'l-Kurrâ'*.

Giriş

İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), ilm-i kıraatte ve tecvîdde kendisinden önce yazılmış bütün bilgileri derleyip toplayan ve kendisinden sonra da büyük oranda takip edilen temel eserler vermiş olan büyük bir âlimdir. O, telif ettiği büyük hacimli eserler yanında okunup ezberlenmesi kolay, kıraat ve tecvîd ilmi eğitim-öğretiminde çok yaygın bir şekilde kullanılan manzum eserler meydan getirmiştir. Bunlardan kıraat ilmi ve tecvîdde başlangıç seviyesindeki bilgileri muhtevi 109 beyitten müteşekkil *el-Mukaddime fîmâ yecibü 'alâ kâri'l-Kur'âni en ya'lemeh* en çok bilinen, okunan, ezberlenen ve üzerinde özellikle Osmanlı döneminde çok sayıda şerhler yazılan manzum bir eserdir.¹ Her bir şerh, çoğunlukla kendinden öncekilerin değinmediği, açık bıraktığı bazı konuları ön plana çıkartmaya çalışmaktadır. Bu şerhlerden biri de Osmanlı ulemâsından, kendini Câmî-i Cedîd imamı (ö. 918/1512) olarak tanıtan zata aittir. Eserini Sultan II. Bayezid'e adanmış olmasından dolayı; şârihin, onun saltanatı zamanında yaşadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber hayatı ve ilmi kişiliği hakkında kaynaklarda yeterli malumat bulunmamaktadır.² Âlimin, şerhde kullandığı ifadeler ve açıklama tarzı onun ilmi derinliğine dair işaretler sunmaktadır. Bu şerhi öncekilerden ve hatta sonrakilerden de büyük oranda ayıran hususi özelliği, açıklamalarda diğer birçok ilmin katkısının yanında kelime ve cümle tahlillerine yoğun bir şekilde yer veriyor olmasıdır.

Osmanlı ulemâsının telif eserler yanında özellikle şerh ve hâşiye yöntemini kullanmak suretiyle ilmî seviyelerini ortaya koydukları bilinmektedir. Farklı ilim dallarında yazılmış küçücük risâlelere birçok şerh ve hâşiyenin yapılmış olması, Osmanlı ulemâsının ilmî derinliğini anlamak açısından yeterlidir. Bu çalışma, *Mukaddime*'nin kendisinden sonra tecvîd ilminde ihtisaslaşmış her âlimin başvuru kaynakları arasında yer

¹ İbnü'l-Cezerî'nin ilmî kişiliği ve eserleri ile Mukaddime hakkında daha geniş bilgi almak için bk. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

² Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ' fî şerhi ebyâti İbni'l-Cezerî fî 'ilmi'l-kırâe*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yusuf Ağa, 2), 3b. Müellifin söz konusu ettiği Câmî-i Cedîd'in Eminönü'nde bulunan ve "Yeni Cami" olarak bilinen cami olmadığı açıktır. Dolayısıyla burada bahsedilen caminin hicrî 867-875 yılları arasında inşâ edilmiş olan Fatih Câmii veya hicrî 906-911 yılları arasında yapılmış olan Beyazıt Câmii olma ihtimali yüksektir. Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 46-47. Câmî-i Cedîd tabirinin bu camilerden biri için kullanılıp kullanılmadığına dair ise bir bilgi yoktur. Bununla beraber İstanbul'da farklı semtlerde II. Bayezid tarafından yaptırıldığı bilinen Bayezid-i Cedîd isminde camiler vardır. Bunlardan bir tanesi Karaköy'den Necati Bey Caddesi üzerinden Tophane'ye doğru giden yol üzerinde bulunan camidir (<https://www.gezginrehberler.com/istanbul/bayezid-i-cedid-camii-karakoy-istanbul/>). Bir başkası ise Cerrahpaşa Samatya'da Etyemez Tekkesi yanında bulunan camidir ve aynı isimle bilinmektedir. (<https://kulturenvanteri.com/yer/bayezid-i-cedid-camii/#16/41.00316/28.941013>). Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde bu isimle bilinen başka camiler de vardır. Fakat yukarıda sayılanlar en kuvvetli ihtimaller arasındadır. Yapılan araştırmalarda şârihin ismine dair herhangi bir kayda rastlanmamış olmakla beraber "Kur'an tilâvetinde vakf edilmesi yasak olan yerler"e dair Arapça yapılmış bir incelemede kendisinden istifade edilen kaynaklar arasında bu şerhin de sayıldığı görülmüştür. Eserin yazarı bu şerhten bahsederken şu ifadeleri kullanmaktadır: "Câmî-i Cedîd İmamı Ali el-Osmânî el-Haneffî'ye ait olan *Meslekü'l-kurrâ' fî şerhi ebyâti İbni'l-Cezerî*". Burada şârihin isminin verildiği görülmektedir. Bu bilgi için bk. Muhammed Tefkîk-Muhammed Hadîd, *el-Vükûfû'l-müharrame fî'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mektebetü'r-Rüşd, 2021).

aldığını bir kez daha ortaya koyması açısından önemlidir. Nitekim bu şerhlerin sayısının 30'u bulunduğu ve bunlara da birçok hâşiyenin yapıldığı bilinmektedir.³ Ayrıca, asıl metin üzerindeki değerlendirmelerin doğrudan veya dolaylı olarak metinle ilintili birçok ilim dalının devreye sokulması ile genişletilerek açıklanmasının şerh geleneğinin ayrılmaz bir unsuru oluşu da bu araştırmada bir örnekle sunulacaktır.⁴

1. Çok Yönlü Metin Okuması: *Kitâbü Mesleki'l-Kurrâ' fî şerhi ebyâti İbni'l-Cezerî fî 'ilmi'l-kirâe'nin İçerik Tahlili*

Bir şerh metninin incelenmesi metne, o metni esas alan şerhe ve bunların üzerinde gerçekleştirilmiş olan diğer araştırma ve değerlendirmelere de işaret etmeyi gerektiren çok yönlü bir çabaya ihtiyaç duymaktadır. Tecvîde dair klasik bir metin üzerinde gerçekleştirilen bir şerh, sadece bu ilmin kapsamı içerisinde kalmamış; özellikle dil ilmi başta olmak üzere birçok ilmin iştirakini de gerekli kılmıştır. Bu genel hüküm, burada incelenmesi gerçekleştirilen şerh için de ziyadesiyle geçerlidir. Doğrudan bir talebe grubunu işaret etmese de kullanılan dil ve üslûbtan, şerhin yapıldığı dönemdeki öğrencilerin tecvîd hususunda gaflet içinde olduğunun zikredilmesi gibi, şerhin kendisinden istifade etmesi muhtemel bütün ilim taliplileri için yazıldığı söylenebilir.⁵

Şârih, metne geçmeden, şerhi yapmasının gerekçeleri, ehl-i Kur'ân'ın şerefi ve değeri, Hz. Peygamber'in diğer peygamberler arasındaki üstün konumu ve bütün mahlûkât açısından Allah katındaki yeri, tecvîd iminin diğer ilimler arasındaki üstün mevkiine değinmiştir. Yine o, zamanındaki *Mukaddime* konusundaki büyük ilgisizlik, İbnü'l-Cezerî'nin ilmî konumu ve üstünlüğü, şerhini yazma sebebi, telifine verdiği isim, eserini kime atfen yazdığı ve onun vasıflarını zikrettiği mukaddime bâbındaki başlangıç cümlelerini, İbnü'l-Cezerî'nin bu eserinde olduğu gibi, manzum olarak düzenlemiş ve recez veznini kullanmıştır.⁶

³ Bu şerh ve hâşiyelerden bazısını görmek için bk. Molla Ali el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Üsâme Atâyâ (Dimaşk: Dârul-Gavsânî, 1433/2012), 21-24. Ayrıca Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), müelliflerinin ölüm tarihlerini de vererek, Osmanlı'da İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'si üzerine yapılmış şerh ve hâşiyeleri tadâd etmektedir. *Keşfü'z-zünûn*'daki sıralamaya göre bu şerh ve hâşiyeler şunlardır: 1- İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebûbekir Ahmed (ö. 827/1423): *el-Havâşî el-müfahhame li-şerhi'l-Mukaddime* 2- Zekerîya el-Ensârî (ö. 926/1519): (Bu âlim, bir önceki maddede eseri zikredilen, *Mukaddime*'nin müellifinin oğlunun şerhine bir hâşîye yazar ve aynı zamanda kendisi de ayrı bir şerh kaleme alır). Kendisinin yaptığı şerh ise, Kâtib Çelebi'nin belirttiğine göre, insanların elinde döndürüp durdukları *Şerhu Şeyhi'l-İslâm* diye bilinen eserdir. 3- *Mevâhib* sahibi Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517): *el-Ukûdü's-seniyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. 4- İbnü'l-Hanbelî olarak bilinen Râdiyüddîn Muhammed b. İbrahim el-Halebî (ö. 960/1552): *el-Fevâidü's-ser'iyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. (Kâtib Çelebi, bu şerhin 941 senesinde tamamlandığını ve giriş cümlesinin de "Kitâb'ı tecvidli olarak indiren Allah'a hamd olsun" şeklinde olduğunu belirtir). 5- Kâtib Çelebi, şârihinin ismi ve nerede, ne zaman yaşadığı gibi biyografik bilgilerin bulunmadığı ve fakat başlangıç cümlelerinin "الحمد لله الذي جعل القرآن خاصته واهله" şeklinde olduğunu bildirdiği bir şerhten bahseder. Kâtib Çelebi'nin "şerhlerden bir şerh" olarak bahsettiği bu şerhin, Câmî-i Cedîd İmamı olarak bilinen bu araştırmada incelenen eser olması büyük ihtimaldir. (Bu arada bizim esas aldığımız nüshada من خاصته şeklinde geçtiği belirtilmelidir.) 6- *es-Şifâ* şârihi Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dülcî (ö. 947/1540). Burada şerhin ismi verilmez. 7- Taşkoprîzâde olarak bilinen Mevlâ İsmâüddîn Ahmed b. Mustafâ (ö. 968/1560). Bu şerhin de ismi verilmemiştir. 8- Bakûrd Efendi olarak bilinen ve Türkçe bir şerh yapmış olan Şeyh Muhammed b. Ömer (ö. 996/1587). Bu şerhin de adı mevcut değildir. 9- Şeyh Zeynüddîn 'Abdüddâim b. Ali el-Hadîdî el-Ezherî [incelen nüshada ج harfinin noktası düşerek ج olarak yazılmıştır] eş-Şâfi'î (ö. 870/1465), ismini belirtmediği bu şerh hakkında kısa malumat vermektedir. Buna göre şârih, önce metni yazmış sonra şerh yapmıştır. Ayrıca onun diğer şerhlerle karıştırılmış bir başka eseri de vardır. 10- Şeyh Hâlid b. Abdullâh el-Ezherî (ö. 905/1499): *el-Havâşî el-Ezheriyye fî halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. Kâtib Çelebi, bu şerhin de diğer eserlerin için içine katılması ile yapıldığını [memzûc] belirtir. Bu şerhte şârih, *Mukaddime*'yi hocası Abdüddâim el-Ezherî'den tefsîl ettiğini ve sonra onu Süfîzâde olarak şöhret bulmuş olan Muhammed b. Ahmed'in (ö. 1024/1615) Türkçe'ye tercüme ettiğini belirtir. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Muhammed Şerafettin Yaltkaya (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2008), 1799-1800.

⁴ Osmanlı'da telif edilen kıraat ve tecvide dair eserlerin kendisinden önceki bilgi birikimine dayandığına dair ayrıntılı bir inceleme için bk. Ahmet Gökdemir (ed.), *Genel Hatlarıyla Osmanlı Tecvid Eserleri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2020), 9-24; ayrıca bk. Ahmet Gökdemir, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Kıraat İlmî Eserleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021), 60 vd.

⁵ Bir başlık altına alınmamış olmakla beraber şerhin giriş sayfalarında şârih, bu çalışmayı yapmaya kendisini sevk eden âmil olarak zamanının talebelerinin "ilm-i tecvîd'e dair gafletini, fesâhatlerinin azlığını ve bunlardan dolayı şaşkın bir halde olmalarını göstermektedir. Yine ona göre İbnü'l-Cezerî'nin bu kıymetli eseri bilinmezlik sahasında kalmıştır. Câmî-i Cedîd İmamı, *Mesleki'l-Kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 3a-b. İlk dönem âlimleri de bir çeşit çürümeden ve bunun düzeltilmesi hedefine matuf olarak eser verdiklerinden bahsetmektedirler. Mesela beşinci asır âlimlerinden ve tecvide dair ilk eser verenlerden Kurtubî'nin eserini böyle bir gaye için yazdığına dair bk. Abdülvehhâb İbn Muhammed el-Kurtubî, *el-Mûdih fî't-tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî Hamed (Ammân: Dâr-u 'İmâr, 1421/2000), 53-54.

⁶ Recez, şiirde ve müzikte kullanılan bir terim olup bir çeşit nazım metodudur. Bu, eski Arapların da şiirlerinde kullandıkları "kaside, remel, recez" türlerinden biridir. Buradaki hali aynı isimdeki şiirin üçüncü ve dördüncü kelimelerinin aruz ölçüsü içerisinde kafiyelenmesi ile nazmedilen bir beytin yarısı kadar kısalıkta beyit şekilleriyle (meştûr veya menhûk) söylenmiş şiir nevidir. Tefvîk Rüstü Topuzoğlu, "Recez", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/509.

Asıl metinde geçen bütün kelimeler, dil tahlilleriyle oldukça geniş bir şekilde açıklanmaktadır. Bununla beraber şârih, her kelimenin bağlı olduğu ilim dalındaki kullanılış şekline de değinmektedir. Ayrıca bir kelime, kullanımının en yaygın olduğu ilim dalında ne tür anlamlara gelmektedir, o kelimenin içerisinde bulunduğu cümlede verilen bir bilginin açılımı nedir gibi konulara da şerhte yer verilmektedir. Şârih, giriş cümlelerinin peşinden metinde zikredilmiş olan bütün tecvîd kavramlarının tarihi gelişim aşamalarına dair detaylı bilgiler vermektedir. Bu bilgiler verilirken herhangi bir kaynaktan bahsedilmemektedir. Bununla beraber, “Sîbeveyh şöyle demiştir”, “şunu tercih etmiştir” gibi bazı dil, kıraat ve tecvîd ulemâsından aralıklarla bahsetmektedir. Yine o, giriş sadedindeki cümleler içerisinde “Tecvîd” ilminin gelişim evrelerine dair geniş bilgiler vermektedir.⁷

Eserde Kur’ân kelimesinin geçtiği yerde Kur’ân tarihine katkı anlamında ele alınabilecek geniş malumatlar da yer almaktadır.⁸ Yine eserde ilm-i kıraatta kullanılan kavramlarla⁹ kıraat ilminin ana konularından Mushaf tarihine dair, erken dönemdeki oluşum aşamalarından sonraki gelişim noktalarına varıncaya kadar, detaylı bilgiler verilmektedir.¹⁰ Bütün bunlardan şerhin sadece bir kelime tahliline hasredilmeyip Kur’ân tarihi, kıraat tarihi, Mushaf tarihi, tecvid ilminin gelişimi gibi konulara detaylı bir şekilde yer verdiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber tefsir, fıkıh, hadis, kelim, tarih, felsefe gibi ilim dallarının verileri de yapılan açıklamalarda kullanılmaktadır. Muhtemelen şârih, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* isimli manzum eseri ve dolayısıyla tecvîd ilmine dair hem avam arasında hem de medrese talebelerinde vâkî olan bilgi ve ilgi eksikliğine bir çare bulmak istemiştir. Kendisinin bir imam olması, eserinin dilinin vaaz üslûbuna yakın olmasına yol açmıştır, denilebilir. Bununla beraber bu veri, şerhin ilmi değerine dair bir eksiklik olarak anlaşılmamalıdır. Zira eserde, ilmî vasat korunarak lügavî ve ilmî îzahları verilmek suretiyle her beyit ve oradaki kelime ve bilgilerin açıklanması için üst düzey bir çaba gösterilmiştir. Bununla beraber bu şerhin farklı yazma nüshalarına bizim ulaşmamış olmamızdan; esere, zamanında ve sonrasında ya bilinmediği ya da ilmî olarak çok kıymet verilmediği şeklinde bir düşünce ortaya çıkabilir. Ayrıca özellikle *Mukaddime* şerhlerinin Osmanlı'da çok yaygın olması ve çok daha iyi tanınmış olan tecvîd ve kıraat âlimlerinin şerhlerinin ilim talebeleri arasında ve ilim meclislerinde dolayında olması bu şerhin gereken öneme kavuşmasının önündeki engellerden biri olarak da gösterilebilir.

2. Şerh Hakkında

Şârih, şerhin mukaddimesinde, Kur’ân ehlinin fazileti, eserin ismi, şerhin gerekçesi, kime atfedildiği gibi konuları beyitler halinde açıklamaktadır. Eserde gerektiği derkenar notlarına da başvurulmaktadır.¹¹ Müellif, mezkûr şerhi *Kitâbü Mesleki'l-kurrâ' fî şerhi ebyâti İbni'l-Cezerî fî 'ilmi'l-kirâe* olarak isimlendirmiştir.¹²

Yazmanın ilk sayfasında kitabın ismi *عِلْمُ الْجَزْرِيِّ فِي عِلْمِ النَّجْوِيدِ الشَّيْخِ الْجَزْرِيِّ لِمُقَدِّمَةِ الشَّيْخِ الْجَزْرِيِّ فِي عِلْمِ النَّجْوِيدِ* şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca el yazısı ile kıraat ilminde İbnü'l-Cezerî'nin beyitlerinin şerhine dair kurrânın tutmuş olduğu yolun kitabı (*كِتَابُ مَسَلِّكَ الْقُرَّاءِ فِي شَرْحِ آيَاتِ ابْنِ الْجَزْرِيِّ فِي عِلْمِ الْقُرَّاءِ*) şeklinde bir açıklama cümlesi de yazılmıştır.

⁷ Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 1a, 16a. Tecvidin fesâhat ve belâğat ilmi ile doğrudan alakasına dair mesela bk. Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 15b-15a. Kelime olarak kökenine dair bir araştırma için bk. Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 16b.

⁸ İsmi kökeninden başlamak üzere istilâhî anlamına ve mütevâtîr/şâz kıraatlerin durumuna dair bilgiler için mesela bk. Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 10a-11b.

⁹ “Mukri” ve “kurrâ” kavramlarına dair bk. Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 9b.

¹⁰ Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 16a, 18b.

¹¹ Sultan Bayezid'in vasıflarını anlattığı yerde kullanmış olduğu *من إله* tamlamasındaki *ال* kelimesine derkenarda bir açıklama getirmektedir. Burada kelimenin Allah'ın isimlerinden olan *الاي* ve *الال*'den geldiği söylenir. Aynı yerde geçen *والبزايا راحة في ظله* dizesi, derkenarda “yani Rûm Sultanı'nın gölgesinde” şeklinde açıklanır. Açıklamalar da Arapça yapılmaktadır. Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 2a.

¹² Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 2a.

Müellif, eserini, birçok güzel vasıflarla övdüğü ve zamanının kerem sahibi sultanı olarak tanıttığı, ibadet ve hayır işlerine düşkünlüğünden dolayı “Bâyezîd-i Velî” olarak da tanınmış olan¹³ ikinci Bayezid’e (ö. 918/1512) ithaf etmiştir. O, padişahın tahta cülûsuna tarih düşmeyi murat ettiğini belirtmiştir.¹⁴

2.1. Şerhte Kullanılan Bazı İfade Şekilleri

Burada incelenen nüshada İbnü'l-Cezerî'ye ait dizeler, kırmızı mürekkeple yazılmış, açıklamalarda ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Açıklaması yapılacak bazı kelimelerden önce *علم و قوله* gibi okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik ifadeler, ayrıca muhtemel soru ve cevaplar için *فان قيل اجيب*, “şuna gelince” anlamındaki *اما*, “uyarı” anlamında *تنبيه*, “dizeler bittiğinde, o cümlede bulunan kelimelerin Arapça gramer açısından yerini belirlemek üzere açtığı başlıkta kullandığı” *اعرابه*, *قال*, “şuna gelince, şöyle olduğunda” anlamında *و اذا كان* ve ayrıca bazı açıklamalarda numaralı tasnifler yapılırken “birinci, ikinci, üçüncü” gibi sıralamalar da kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her kelimenin açıklanması *قوله* ile başlamaktadır. Bazen Allah ism-i Celâlî'nin üzerine “özellikle *بقوله* gibi¹⁵ zamir şeklinde zikredildiğinde” küçük harflerle kısaltılmış bir şekilde *تع* “تعالی” anlamında”, Hz. Peygamber’den bahsedildiğinde özellikle *النبي* isminin yanına harf olarak kısa hali ile hemzeye benzeyen “ayn” ve “mim” konulmaktadır “*م عليه السلام*” anlamında”.

2.2. Kur’ân İlmi ile Meşgul Olanların Konumu

Müellif, ehl-i Kur’ân’ı, sadece Kur’ân’ı sahih bir şekilde telaffuz edenler olarak değil; aynı zamanda diğer Kur’ân ilimlerine de vâkıf olup onu uygulayanlar şeklinde görmektedir. Müellife göre bu şekliyle en şerefli ilme sahip olan ve en yüksek makamda bulunanlar da onlar olmaktadır. Müellif, sözlerine ehl-i Kur’ân’ı “*kurrâ*” kendi ailesi ve seçkin kıldığı kullar arasına katıp onlara çok büyük bir lütuf ve şeref veren Allah’a hamd ederek başlar. Müellifin *kurrâ*ya dair çok medhedici sözlerinin arkasında, onları, Kur’ân’a sarılanlar, zâhiren ve bâtınen Kur’ân’ın nuru ile yollarını bulanlardan görmesi yatmaktadır. Yine onları Kur’ân’ı hakkıyla anlayıp Kur’ân bilgisine tam bir şekilde vâkıf olanlardan ve Kur’ân’ın fesâhat ve belâğatinin bütün inceliklerini ortaya koyan gayreti gösterenlerden görmesinin de büyük bir payı vardır. Bu bağlamda o, Hz. Peygamber’e, âline ve ashâbına salâtü selam ederken “*kurrâ*”nın Benî İsrâîl’in peygamberleri mesabesinde olduğunu söyler.¹⁶

Bu çerçevede şârih, Kur’ân öğretme karşılığında ücret alma konusuna da değinmektedir.¹⁷ O, herhangi bir eser belirtmeksizin Ebü'l-Leys'den [Semerkandî] (ö. 373/983) naklederek Kur’ân öğreticisinin herhangi bir karşılık beklemeksizin sadece sevap kazanmak maksadı ile yaptığı öğretimin

¹³ Fatih Sultan Mehmed’in oğullarından olan ve Cem Sultan ile ciddi bir taht mücadelesi vermiş olan ikinci Bayezid’in tahta çıkmadan önceki hayatı ile padişah olduktan sonraki kişilik özellikleri arasındaki farka ve saltanatı zamanındaki hadiselerle dair bk. Şerafettin Turan, “Bayezid II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/237.

¹⁴ “Ben bu eseri bu zamanın sultanının cülûsu için tarih düşmek üzere/Onun Rabî’u’s-şehr ve l-’asr’da memleketleri zabt etmesinden dolayı yazdım/O, bütün Rûm [ilinin] sultanıdır/Onun gölgesinde millet [berâyâ] rahat içerisindedir/Allah’dan [“İl”] gelen zafer ve yardım dolayısıyla düşmanlar da onun gazabından korku içerisindedir/Hiçbir belde misli yaratılmış değildir/Herkes ancak onun kapısında bir kedi gibi hizmetçi olabilir/Azgınlık ve fesâdın kökünü kazımıştır/İslam’ı inatçıların elinden kurtarandır/Kendi makam, şeref, lütuf ve yüceliklerinden bütün insanlara [el-’avâmm] pay vermiştir/Zekâ, cömertlik ve kelâm noktalarında insanlar arasında bir benzeri yoktur/[O], Bâyezîd b. Muhammed İbn Hân[dır]/Âl-i Osman’dan emniyet sahibi gâzî [sultandır]/Allah onu her yerde şerefli kılmıştır/Onun nesli sonsuza kadar [aksâ’z-zamân] kalıcıdır/Allah onu kıyamete kadar muzaffer kılmıştır/Onun adâleti bütün varlıklara sâridir/Benim onun için her zamanki duam/Allah’ın onu dâru’s-selâm ile taltifte bulunmasıdır. Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ* (Yusuf Ağa, 2), 2a-3b.

¹⁵ Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ* (Yusuf Ağa, 2), 5a.

¹⁶ Câmi-i Cedîd İmâmı, *Meslekü'l-kurrâ* (Yusuf Ağa, 2), 1b-a.

¹⁷ Sahâbe döneminden itibaren bütün devirlerde İslâm ulemâsının üzerinde durduğu önemli konulardan biri ücret karşılığında Kur’an eğitimi olmuştur. Bunun fikhî hükmü de özellikle “Kitâbü'l-icâre” bölümlerinde tartışılmıştır. Bugün bile hakkında farklı görüşlerin meydana geldiği bu konu hakkında, on altıncı asır Osmanlı ulemâsından Şeyhülislâm Kemalpaşazâde de küçük bir risâle kaleme almıştır. O, farklı görüşleri vermekten ziyade burada sadece Hanefî fakihlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Onun özellikle Semerkandî’nin görüşünden yola çıkarak ve orada zikredilen bazı hususlar öne sürülerek cevazı yönünde fetva verdiği görülmektedir. Bu fetvaya ulaşılmasında ise toplumsal yönelimin baskın olduğu hem Semerkandî hem de ondan iktibâsen Kemalpaşazâde’de vurgulanmıştır. Aksi takdirde Kur’ân hıfzının kaybolması ve Kur’ân okuyanların sayısında ciddi manada bir düşüşün meydana gelmesi korkusundan bahsedilmektedir. Kemalpaşazâde, “er-Risâle fi istihsâni’l-isti’câr ‘alâ ta’lîmi’l-Kur’ân”, *Resâil-i İbn Kemâl*, nşr. Ahmet Cevdet (İstanbul: Matbaa İkdâm bi Dâri’l-Hilâfeti’l-Ulye, 1316), 2/227-228. Kur’an öğretimi karşılığında ücret talep etmeye dair bkz. Abdürrezzâk Hüseyin Ahmed, *Mes’eletü ahzi hükmi’l-ücrati ‘alâ ta’lîmi’l-Kur’âni’l-Kerîm beyne’l-müctizine ve’l-mâniin* (Riyad: Câmiatü’l-Melik Su’ûd, 1437), 24. Bunun yanı sıra ücretin biri devletten diğeri de dersi alan kişiden talep edilmesi ve alınması şeklinde iki yönünün olduğunun vurgulandığı bir başka inceleme için bkz. Abdurrahman Çetin, “Ücretle Kur’an Öğretme ve Okuma Meselesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 5/1 (Ocak 1993), 120-121.

peygamberlerin ameli gibi olduğunu bildirir.¹⁸ Şârih, Kur'ân öğretimi için bir ücret şartı koşulmamasını esas olarak kabul eder. Ancak ona göre alfabeği öğretmek ve küçük çocuğa hâfızlık yaptırmak için ücret şart koşulursa bu câizdir. Bu durumda öğretici kendisine verilen hediyeleri ve ücreti alabilir. Ayrıca bir eğitim usûlü olarak şârih, öğreticinin sert olmaması ve şiddetli sopa vurmaktan sakınması gerektiğini belirtir. O, bunun için “öğretiniz, kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; kızdığınız zaman da sükût ediniz” şeklinde bir hadisi delil olarak getirir. Yine öğretici, fakir çocuklarını hakir görerek zengin çocuklarına meyledip adaletsizlik yapmamalıdır. Ayrıca öğretici, her zaman abdestli olmalı ve öğrencilerine nasihat ve teşvik ederek yaklaşmalıdır.¹⁹

2.3. Tecvîd İlminin İlimler Arasındaki Konumu

Geniş bir alanı kapsayan bir ilmi vüs'ate sahip olan kurrânın ilk bilmesi gereken ilim; tecvîd ilmidir. Bu, kendisi ile Kur'ân'ın tatlı bir okuyuşa kavuştuğu [halâvetü'l-Kur'ân], manalarının sırlarının ortaya çıktığı, beyânının elde edildiği ve aynı zamanda fesâhat ve belâgat ilminin de kendisi ile bilindiği ilimdir. Kur'ân nazımının incelikleri ve hakikat ile mecaz arasındaki irtibat da bu ilim ile elde edilebilir. İbnü'l-Cezerî'den bahsederken çok yüceltici ifadeler kullanan müellife göre, nasıl ki Halil [b. Ahmed] fesâhat ve belâgat ilminde zamanının şeyhi ise İbnü'l-Cezerî de hadis ve kıraat ilminde kendisinden önce söylenmiş bütün sözlerin sırlarına vâkıf olması nedeniyle zamanın kendisine tabi olunması gereken imami, sonradan gelenlerin de kendisine uyması gereken kutbudur. Fakat ona göre insanlar, gözlerinin önünde bulunan bu inci tanelerinden habersiz bir şekilde yaşamaktadırlar.²⁰

2.4. Tecvîdin Mukaddime'de Verilen Tanımının Şerhine Dair

Şârih, *Mukaddime*'de verilen tecvîd tanımının [هُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا مِنْ كُلِّ صِفَةٍ وَ مُسْتَحَقَّهَا] kapsayıcı olmadığı görüşündedir.²¹ Ona göre musannifin tarifinin kapsayıcı olmamasının [عَبْرُ جَامِع] arkasında şu sebepler bulunabilir: Ya kafiye dolayısıyla böyle bir kısaltmaya gitmek zorunda kalmıştır. Ya da yaygınlık ve önemi dolayısıyla sıfatları öne çıkarmak için bunu yapmıştır. Zira sıfatlar dış sebeplerle ortaya çıkan arazlardan iken mahreçler zâtî olan ve harften ayrılmayan şeylerdir. Dolayısıyla onlara daha büyük bir ihtimam gösterilmesi normal bir husustur. Harflerin hakkı dendiğinde “mahreçler”; müstehakki dendiğinde ise terkîk, tefhîm, medler, izhâr, idğâm gibi geçici olan ve aslî olmayan ârizî sıfatlar kastedilmiştir.²²

Mukaddime yazarının tecvîd tanımının tetimmesi bağlamında okuyanın “tekellüfsüz” ve “teassüfsüz” bir okuyuş gerçekleştirmesi gerekliliğinden bahsetmesi şârih tarafından ter'îd, tadrîb, terkîs ve tahzîn'den âri kılınmış latif, bıkırtıcı ve bezdirici olmayan, kuralların hakkıyla yerine getirildiği bir okuyuş şekli olarak tanımlanmıştır.²³ Bu kavramların tecvîdin tanımında yer alan ibarelerin açıklanması noktasında kullanılması çok rastlanılan bir şey değildir. Âlim de bunun farkında olmalı ki seleften bu şekilde bir açıklamaya giden herhangi bir eser ve rivâyetin söz konusu olmadığını belirtmektedir.²⁴ Kendisi, tilâvetin “mükemmil” olması²⁵ şeklindeki İbnü'l-Cezerî'nin ifadesini, mükemmil olarak

¹⁸ Ebü'l-Leys es-Semerkandî, çeşitli hususlarda yapılan işlerin karşılığında ücret alınmasına dair yaptığı açıklamalar arasında bu konuya yer vermektedir. “-Şâfi'nin hilâfına- ezan okumak, Kur'ân ve fıkıh öğretmek gibi tâate dair hususlarda ücret almak câiz değildir. Bu konuda esas olan her itâatin bir Müslümana ait olmasıdır. Bundan dolayı ondan ücret talep etmek câiz olmaz. Bununla beraber günümüzde, dînî işlerde kolaylaştırmayı esas alan bazı uzmanlar bunu iyiye yormuşlar [câiz kabul etmişlerdir] ve hüküm de bunun üzerine binâ edilmiştir.” Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Fetâva'n-nevâzil*, thk. es-Seyyid Yûsuf Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425/2004), 376-377.

¹⁹ Bu değerlendirmeler için bk. Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 10b-a.

²⁰ Bundan dolayı bu şerhi *Meslekü'l-kurrâ'* olarak isimlendirdiğini de belirtmektedir. Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 2b.

²¹ Şârih, kapsayıcı olan tecvîd tanımını şu şekilde vermektedir: حَقَّهَا مِنْ كُلِّ مَخْرَجٍ وَ صِفَةٍ وَ مُسْتَحَقَّهَا Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 46b.

²² Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 46b-a.

²³ Burada zikredilen kavramların Kur'ân tilâvetinin özüne muğayir olan, içine riya ve gösteriş şüphesinin karıştığı ve ulema tarafından da tasvip edilmeyen bir okuyuş şekli olduğuna dair bk. Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *et-Temhîd fi 'ilmi't-Tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 55-56. Ayrıca bk. Celâlüddin es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008), 215.

²⁴ Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 47b.

²⁵ Orijinal ifade şu şekildedir: مَكْمَلًا مِنْ غَيْرِ مَا تَكْلَفُ بِالطَّفِّ فِي النَّطْقِ بِهَا تَعْسُفٌ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime fî mâ yecibü 'alâ kâri'i'l-Kur'âni en ya'lemeh*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât,

okunmadığında tekellüf, teassüf ve mübâlağa içeren bir tilâvetin söz konusu olacağı şeklinde açıklamaktadır. Ona göre, bir okuyuş on özellikten biri veya birkaçını barındırmaktan uzak olamaz. Bunlar; hadr, temdîd, tecvîd, iştikâkü't-tahkîk, tahkik, ter'îd, terkîs, tadrîb, telhîn ve tahzîndir. Bu kavramlardan hadr, tecvîd, iştikâkü't-tahkîk²⁶ ve tahkik uygulamaları makbul olan okuyuş şekilleri olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramların erken dönem tecvîd eserlerinden başlayarak bütün tecvîd kitaplarında anlatılan sahih okuyuş şekilleri olduğu bilinmektedir. Yine aynı şekilde diğer kavramlar okuyuşun tabiatında meydana gelen bozulma unsurlarını muhtevi olduğundan, bütün tecvîd ve kıraat iuleması tarafından zemmedilmiş olan okuyuş şekilleridir.²⁷

2.5. Tecvîdin Ana Konularından Lahn Kavramının Şerhte Ele Alınış Şekli

Mukaddime üzerinden tecvîdin birçok önemli konusuna açıklamalar getiren şârih, "lahn" meselesini isim zikretmeksizin hicri beşinci asır tecvîd âlimlerinden Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî'nin (ö. 461/1068) eserinde yapmış olduğu tasnif üzerinden ele almaktadır. Buna göre öncelikle "lahn"ın dil açısından dört manaya geldiği zikredilir. Bunlar; doğrunun zıddı olan "hata", tadrîbe benzer bir şekilde sesin nameli kullanımı anlamında telhîn, söz ustası bir kimsenin bu zekâsını işaret üzere kullanımı (Fitnat) ve lehçe anlamına kullanımıdır. Şârih, daha sonra tecvîddeki kullanımı ile lahnin celî ve hafî şekillerinden bahsetmektedir. Bu taksiminde de şârihin, lahn-i celî anlamında mu'rab kelimelerle mebnî kelimeler arasında fark olmadığını söylemesinde, belki de mebnî kelimeleri lahne konu yapan ilk tecvîd âlimi olan Kurtubî'den esinlendiği ve hatta bu tanım ve ayrımları doğrudan ondan aldığı iddia edilebilir.²⁸ Burada şârihin konuyu Arap örfü ve kullanımını öne çıkararak ele aldığı görülmektedir. Buna dair çeşitli örnekleri de zikreden şârih, mebnî kelimelerin açıklamasını da yine Arap örf ve kullanımını esas alarak açıklamaktadır.²⁹ Bu açıklamaların bir Osmanlı âlimi tarafından yapılıyor olması, onların ilmi konuları ele alırken her türlü kompleksten uzak oldukları şeklinde değerlendirilebilir.

Bu yargıyı destekleyecek pek çok örneğe şerhte rastlamak mümkündür. Bunlardan birinde yine lahn konusunu incelerken âlim, Kur'ân tilâvetinin Arap lahninin tabiatı üzere olması gerektiğine dair Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlerle destekli bir şekilde değerlendirmelerde bulunmaktadır.³⁰ Ona göre "Arap lahnleri"nden maksat, tabiatı üzere Kur'ân tilâveti iken "ehl-i fıskın elhânları"ndan murat, müzikten istifade edilmek suretiyle, yapılan nanelere ve belirli bir ses ayarlamasına dayalı olan okuyuştur.³¹

2.6. Vakf ve İbtidâ Konusunda *Mukaddime* Beyitlerinin Tahlîli

Şârih, "vakf ve ibtidâ" meselesine dair geniş açıklamalarda bulunmaktadır. Öncelikle, *Mukaddime* müellifinin bu meseleyi mahreçler ve ona tabi konuların peşinden getirmiş olması ona göre, önceki konunun tetimmesi cihetindedir.³² Bu yaklaşım, vakf ve ibtidâ konusunun müstakil olarak ele alınmasına muhalif bir tavır olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber konunun ehemmiyetini şârih de, Hz. Ali'ye ait olduğu söylenen bir söze³³ ve bir âyete³⁴ dayandırmaktadır. Hemen peşinden ise vakf kelimesinden

1427/2006), 4. Bu manzum eseri aynı şekilde manzum olarak tercüme eden Mehmet Emin Tokâdî yukarıdaki ifadesi "Mükemmil ola itmeye tekellüf / Diye lutfiyle çekmeye te'assüf" şeklinde çevirmiştir. Selahattin Öz, "İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinin Mehmet Emin Tokâdî'ye Ait Manzum Tercümesi ve Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2015), 164.

²⁶ Klasik tecvîd eserlerinde rastlanmayan Kur'ân tilâveti ile alakalı bu kavramı tanıtırken âlim, onun her sâkin harfte tecvîd anlatılırken zikredilenin ötesinde, sükût revminde yapılan ziyade olduğunu belirtir. Kur'an okuyanın bu hususların farkında olan bir kimse olduğunun ortaya çıkması için yapılan bu uygulamanın aslında tahkîkten sayılacağını da ilave eder. Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 47a.

²⁷ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 47b-a.

²⁸ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-tecvîd*, 57-65.

²⁹ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 48a-50b.

³⁰ Sıhhati hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmuş olmakla beraber bu rivâyetlerden birinde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "'Kur'an'ı Arap lahnleri ve sesleri ile okuyunuz. Fâsıkların ve ehl-i kitabın lahni gibi okumaktan sakınınız. Benden sonra Kur'an'ı şarkı söyler gibi bir ses ve makamla bağırarak okuyan birtakım kimseler gelecektir. Kur'an onların boğazlarından aşağıya geçmez. Onların ve onları beğenenlerin kalpleri buna meftun olmuştur." Alemüddin es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'* ve *kemâlü'l-ikrâ'*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Mekke: Mektebetüt-Türâs, 1408/1987), 1/95. Bu hadisi tahrir eden muhakkik, hadisin sahih olmadığını söylemektedir.

³¹ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 51b-a.

³² Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 83b.

³³ مَعْرِفَةُ الْوُفُوفِ هُوَ تَجْوِيدُكَ الْحُرُوفِ وَ مَعْرِفَةُ الْوُفُوفِ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâ'ati'l-aşr*, nşr. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1/209. Bu sözü İbnü'l-Cezerî'nin Hz. Ali'ye nisbet etmesinden yola çıkarak, tecvîd

başlayarak beyitte kullanılan kavramların dil tahlilleri yapılmaktadır. Şârih, İbnü'l-Cezerî ve diğer tecvîd ulemâsının da yaptığı gibi vakf gibi ibtidâ'nın da "tâm", "hasen" ve "kâfi" olarak taksim edildiğini örnekleriyle anlatır. Burada onun farklı bir metot takip ettiği görülmemiştir. Şârih, fakihlerin de aynı görüşte olduğunu ilave ederek, diğer tecvîd kaideleri gibi Kur'ân tilâvetinde vakfetmenin şart olmadığını, bu uygulamanın, okuyuşun güzelleşmesi ve rahatlığı için tezyînat bâbından olduğunu söyler. Yani bir kâri, eğer nefesi yetiyorsa herhangi bir yerde durmadan bir âyeti vakfetmeden sonuna kadar okuyabilir. Bununla beraber şârih, ehl-i edâ olarak isimlendirdiği tecvîd ulemâsının, Kur'ân okuyanların tilâvet cehâletleri dolayısıyla, vakf ve ibtidâlarında büyük hatlara düşmekten korunmak için, Secâvendî'nin belirlemiş olduğu yukarıdaki vakf çeşitlerine uymalarının en uygun yol olduğunu bildirdiklerini de nakleder.³⁵

3. Çeşitli İlim Dallarından Getirmiş Olduğu İstîshâdî Deliller

Müellif, her ne kadar bir tecvîd eserini şerh ediyor olsa da yeri geldikçe birçok ilim dalından alıntılar yapmak suretiyle kendi ilmi derinlik ve genişliğini de ortaya koymaktadır. Kısa bir metin olan bu manzum tecvîd eserine manzum ve hayli uzun sayılabilecek bir açıklamalar bütünü şeklinde yazılmış olan bu şerhte çok sayıda farklı ilimler zikredilmekte ve konunun mütemmim cüzü sayılabilecek bilgiler serdedilmektedir.

3.1. Sarf ve Nahiv

Şerhte, ana metinde geçen kelimelerin istikâkı ve onlardan türeyen diğer kelimelerle i'râb açısından cümlelerin incelendiği görülmektedir. Hatta bazı kelimeler düşünülebilecek en uzak ihtimaller de hesaba katılarak çok geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Buna örnek olmak üzere metnin ilk dizesinin şârih tarafından nasıl incelendiğine bakmak yeterli olacaktır.

Müellifin söze **يَقُولُ** diye başlaması, şârihe göre bir yenilenme (**التَّجَدُّدُ**) ve her ne kadar mâzî/geçmiş olsa da bu talebin yerine gelmesi umudunu yineleme anlamındadır.³⁶ **رَاجِي** kelimesi ise "arzu ve istek" manasına gelmekle beraber, şârihe göre burada "aklî mecâz" türünden ustaca bir söz oyunu vardır. Eserde **عَفْوٌ** kelimesinin değişik yönlerden anlamları hakkında da bilgi verilmektedir.³⁷

رَبِّ kelimesinin lugavî tahlilini yapan şârih, onun aynen "adaletli adam" tabirinin master halinin mübâlağa ifade ettiği gibi mübâlağa sîğâsında olduğunu ve "her şeye sahip olan" anlamında sadece Allah için kullanılabileceğini söyler. Zira o, Allah'ın isimlerindedir. Bir başkasına ise ancak izafet ile itlak olunabilir (**رب الناقة**, **رب المال**, **رب الدار**, **رب الدار** gibi). Şârih, konuyla ilgili, açıklamalara devam ederek bazen de bu kelimenin "efendi, mürebbi, yönetici, tamamlayıcı, düzenleyen, nimet veren" anlamlarında kullanıldığını söyler. Şârih, **سَامِعٌ** kelimesi hakkında ise onun sekiz sıfattan biri olduğu şeklinde bir açıklama getirir. Bununla beraber **سَمِيعٌ** bu kelimeden daha belîğdir.³⁸ Şârih, mecâz-ı aklî cihetinden olmak üzere gece yarısının Allah'a yapılan duanın işitilmesine en uygun vakit olduğu manasına **جَوْفَ اللَّيْلِ أَسْمَعُ** denildiğini de söyler. Şârih, müellifin Allah'ın isimlerinden sadece bunu zikretmiş olmasını iki durumdan birine hamletmektedir. O, ya kendisinden sonra gelecek olan **الشَّافِعِي** kelimesi ile uyumlu olması için seci'li

kelimesini ilk olarak kullanan Hz. Ali olduğu söylenmiştir. Abdurrahman Çetin, "Tecvid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/253.

³⁴ "Biz onu, insanlara aralıklarla okuyasın diye okumaya elverişli bölümlere ayırdık, peyderpey indirdik." İsrâ 17/106.

³⁵ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 83a, 86a. Aynı yerde vakf, sekt ve kat' kelimelerinin anlam aralıkları ve birbirinden farklılıkları da örneklerle anlatılmaktadır.

³⁶ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 3b. Zorlama bir yorum olsa da müellifin, "teceddüd" kelimesini kullanmasından; onun, her yüz sene başında gelmesi müjdelenen "müceddid"e bir telmihte bulunduğu ve şârihin, *Mukaddime* müellifini çağının müceddidi olarak gördüğü iddia edilebilir. ("Allah her yüzyılın başında bu ümmete dinlerinde yenileme yapacak (yüceddidü) birini gönderir." Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Kitâbü'l-Melâhim" 1 (4291), thk. Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Kâmil Karabelli (Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), 6/349. Tecvîd anlayışının İslâmî anlayışta, İslâm hukuku ve siyaset yaklaşımlarında özellikle son asırlarda dini yapının bütünüyle alakalı kullanımı için bk. Tahsin Görgün, "Tecdid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011); Süyûtî'nin *et-Tenbie* isimli eseri çerçevesinde tecvîd kavramına yaklaşımını ele alan bir çalışmada mezkûr rivâyetin sıhhatine dair yaklaşımları, müceddidde aranacak vasıfları ve dönem dönem hangi âlimlerin müceddid olma vasfına sahip olduklarını görmek için bk. Özgür Kavak, "Modernleşme Öncesi Dönemde Tecvîd Meseleleri: Süyûtî'nin *et-Tenbie*'si Çerçevesinde Bir İnceleme", *Marife* 9/3 (Kış 2009), 159-160.

³⁷ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 3b-a.

³⁸ Bu kelime yolu ile kısa da olsa kelâmî bir istîshâdda bulunulmuştur. Bk. Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 3a-4b.

kullanım uygunluğundan; ya da “mücīb” yani affedilmeyi uman kişinin bu arzusunun yerine gelmesi anlamına olmak üzere eserine dercetmiştir.³⁹

Yine ilk dizenin ikinci mısraında geçen الحمد kelimesi, dil tahlillerine konu kılınmıştır. Kavram olarak الحمد sadece Allah'a ait olarak O'nu en güzel vasıflarla övmek demektir. Dilcilere göre hamd; Allah'ı en güzel sıfatlarla övmek, kullarına verdiği nimetlerle O'nu methetmektir. Bununla beraber hamd, ona müteallik olan şeyden daha da kapsamlı bir durumdur; zira o hem nimeti hem de başka şeyleri içermektedir. Bu kelime, yalnızca lisan ile olabildiği için kullanıldığı yerden çok daha hususidir; ayrıca “şükür”den de daha kapsamlıdır. Hamd, şükür yerine kullanılabilir ama aksi doğru olmaz. Zira hamdde hem şükür hem de medh manası bulunmaktadır. Yine hamd hem lisan hem de başka unsurlarla yapılabilecek bir şeydir. Şükür ise kendisiyle irtibatlandırıldığı şeylerden daha husûsî bir şeydir, zira sadece nimetin karşılığında olur. Nitekim Allah-u Teâlâ bu anlamda olmak üzere “*Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çaba gösterin*”⁴⁰ buyurmuştur. Medhe gelince o, her ikisinden daha dar kapsamlıdır. Bu da ancak dil ile yapılır ve fakat nimetten önce olur. İbn Abbâs’dan manen şu şekilde bir rivâyet söz konusudur. Buna göre “el-Hamdü lillâh” “eş-şükürü lillâh”dır. Burada hamd, rızkın fazlalığının sebebi kılınmıştır. Allah’ın “*şayet şükrederseniz size nimetimi daha çok vereceğim*”⁴¹ buyurması da bu anlamdadır. Yine bazı âlimler burada muzmâr bir قل olduğu kanaatindedirler. Yani onlar, müellifin “Elhamdü lillâh, del” demeyi kastettiğini söylemektedirler.⁴²

الله derken şârihe göre buradaki haber, “taleb” konumunda gelmiştir ve istenilen şeyin meydana gelmesine olan aşırı istek anlamı içerir. Şârih, الله ismi hakkında bilgi verirken, görüşlerini aktardığı bazı âlimlerin isimlerine yer vermektedir. Şârihin bildirdiğine göre Sîbeveyh, Müberrred ve Halil [b. Ahmed] gibi dil âlimleri ve bazı Şâfiîler’e göre, “Allah” ismi herhangi bir kelimedenden türemiş değildir ve sadece [insanları] bilgilendirmeye yönelik olarak öğretilmiş olan bir câmid isimdir. Şârih, müteahhirîn ulemâsının bu ismi müştak kabul ettiklerini bildirir. Buna göre mezkûr kelime, ya Süryanice لها kelimesinden ya da İbranice’de kullanılan مَرَحْنَا إِلاهَا رَحْمَانًا kelimelerinden türemiş olabilir.⁴³ Bunlardan başka kelimenin kendisinden türemiş olabileceği ihtimaller de zikredilmektedir.⁴⁴

Bu türden sarfî ve i’râbî açıklamaların şerhin büyük bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Burada sadece örnek olarak bazı açıklamalar nakledilmiştir.

3.2. Tefsir

Şârih, tefsirin kimi unsurlarını da devreye sokmaktadır. Onun, kendi fikrine yakın bulunduğu noktalarda yoruma başvurduğu görülmektedir. Mesela metin sahibinin söze geleneksel İslâmî uygulamanın tersine “hamdele” ile değil de “kavl” ile başlamasının arkasında da böyle bir yorum yatmaktadır. Çünkü şârihe göre bu, metin sahibinin Allah’tan bağışlanmayı dilemesinin öne geçirmesi dolayısıyladır.⁴⁵ Zira hamd etmek ancak bunun bir sonucu olacaktır. Bu talep olmadan Hz. Peygamber’in “kendisine nimet verilenin, nimetin sahibine şükretmesi vaciptir” şeklindeki öğretisi tam olarak yerine gelmemiş olacaktır. Zira affedilmek de Allah’ın nimetlerindedir.⁴⁶

³⁹ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 3a-4b.

⁴⁰ Sebe' 34/13.

⁴¹ İbrâhim 14/7.

⁴² *Hamd'in medh'den daha husûsî; şükür'den ise daha umûmî olduğu ve bunlar arasındaki irtibat ve farklılıklara dair geniş dil izahları için bk. Râgıb el-İsfahânî, Müfredâtü elfâzî'l-Kur'an, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Şam: Dârü'l-Kalem, 1430/2009), 256. Bu açıklamaların şerhde nasıl yer aldığını görmek için bk. Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 4a.*

⁴³ Buna göre “Gözler O'nu idrak edemez, hâlbuki O, gözleri idrak eder” âyetindeki mana da budur. el-En'âm 6/103.

⁴⁴ Kur'an'da kullanılan kelimelerin kökenine dair Müslüman araştırmacılar tarafından araştırmalar yapılmıştır. Burada nakledilen kökene dair değerlendirmeler bir istisna değildir. Müsteşrikler de Kur'an'daki yabancı kelimeler konusunu çok ciddi bir inceleme konusu yapmışlardır. Yalnız onların, Kur'an'ın otantikliğinin söz konusu olmadığına dair önyargılarını ispat sadedinde yaptıkları görülmektedir. Oryantalistler tarafından bu konuda yapılmış en ciddi araştırmanın sahibi Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an* isimli eserinde bu düşünceyi yansıtmaktadır. 40 sayfalık “Giriş” kısmının İslâm âlimlerinin bu konudaki görüşlerinin değerlendirilmesine ayrıldığı bu eser için bk. Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of The Qur'an* (Baroda: Oriental Institute - Gaekwad's Oriental Series cilt 79-, 1938). Oryantalistlerin Kur'an'daki yabancı kelimeler üzerinden Kur'an'ın otantikliğini sorgulanır hale getirmeye çalıştıklarına dair geniş bir değerlendirme için bk. İshak Kızılaslan, *Çağdaş Oryantalizm ve Kıraat İlimi* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2021), 201-207.

⁴⁵ Burada “bil ki” kaydıyla tasnif edilen her eserin öncelikle “hamdele” ile söze başlamayı âdet edindiğini söyler. Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 3b.

⁴⁶ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 3b.

Eserde, Hz. Peygamber'e salâtın ne olduğundan bahsedilirken bunun Allah açısından "rahmet", melekler açısından "istiğfâr", cinler ve insanlar açısından ise "dua" ve "derecenin yükselmesi" manası taşıdığı ve ayrıca şeriatta bunun hususi bir fiile işaret etiği şeklinde bir tefsirde bulunulur. Yine bu kelimenin "dua" ile "Yahudiler'in mabedi" arasında bir anlama geldiği de söylenir.⁴⁷ Hz. Peygamber'e salâtın şer'î hükmü konusunda "bazılarına göre" şeklinde mutlak bir ifade kullanılarak, Hz. Peygamber'e ve "bana salât edeceğinizde bunu genel yapın" mealinde bir hadis⁴⁸ delil getirilerek ehl-i beyt ve sahâbenin de salâta dâhil edilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Başka bir ulemâ topluluğuna göre ise [yine belirgin isimler yoktur], Hz. Peygamber'in dışındakilere salât getirmek haram olarak kabul edilmiştir. Bunu tenzihen mekruh olarak görenler de vardır. Burada Allah'ın adı anıldığında Hz. Peygamber ve isim isim verilerek dört halife için nasıl sıfat konulacağı belirtilir ve burada Hz. Ali'ye mahsus olarak ilaveten "kerramallâhü vecheh" ifadesinden bahsedilir.⁴⁹

محمد isminin Arapça'da övülen özellikleri çok olan ve güzel ahlakı çok yüksek olan kimseler için kullanıldığını söyleyen⁵⁰ şârihe göre bu ismin Hz. Peygamber hakkında kullanılması, ondaki zâhirî ve bâtınî özelliklerden dolayı kadîm ve aslî bir husus iken başka insanlar için kullanılması aslî manasına itibarla takdîrî ve taklîdî cihetten olabilecek bir şeydir.⁵¹ لله derken kastedilen ise şârihe göre Hz. Peygamber'in ehl-i beyti, sâlih akrabaları ve kıyamete kadar gelecek olan bütün müttakilerdir.⁵² "Ehl" kelimesinin ("ehl-i beyt-i Muhammed", "ehl-i beyt-i Ebû Bekir", "ehl-i beyt-i Ömer" gibi) sadece şerefli, değerli, yüce zâtlar hakkında kullanılırken "ehl-i beyt-i Firavn" benzeri bir kullanım yoktur. Bununla beraber "âl" kelimesinin, şârihin belirttiğine göre hem şerefli hem de şereften yoksun kimseler için ortak olarak kullanımı söz konusudur. Zira "Âlü Mûsâ" denildiği gibi "âlû Fir'avn" kullanımı da vardır.⁵³ Şârih, İbnü'l-Cezerî'nin Hz. Peygamber ve ashâbına salât ve selamdan sonra 7 kıraat imamının zikredilmesini kurrâya verilen değer bir göstergesi olarak tefsir etmektedir. Her ne kadar bu ifade doğrudan geçmese de "mukri'l-Kur'ân" ifadesinin bu manaya delalet ettiğini söyleyen şârih; bundan muradın 7 kıraat imamı ve onlara tâbî olanlar olabileceği gibi aynı zamanda Kur'an öğreten herkesin bu hitabın içerisine girebileceğini de söyleyerek geniş bir çerçevede konuyu ele almaktadır. مقري şeklinde geçen kelimenin cemi olduğu ve izafetten dolayı nûn'un düştüğü de belirtilmektedir. Şârih, bir kez daha Kur'an öğreticisinin [onunla zâhiren ve bâtınen amel edenler] benî İsrâîl'in peygamberleri seviyesinde değerlendirildiğini birçok hadise işaret ederek vurgulamaktadır.⁵⁴

Şârih, Kur'ân'ın lügat olarak ne anlama geldiğinden bahsederken, onun "kıraat" anlamına gelen bir mastar olduğunu belirtmekte ve bununla beraber "Allah'ın kelâmı" için kullanımının yaygın olduğunu söylemektedir.⁵⁵ Eserde daha sonra klasik Kur'ân tanımlarında da rastlanan özelliklerinden; kulların

⁴⁷ Burada Hac sûresi 22/40 âyeti istiğhâden getirilerek "... Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi" zikri geçen صَلَوَاتُ كَلِمESİNİN "havralar" anlamına gelmesi delil olarak verilir. Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 5a.

⁴⁸ Herhangi bir kaynak belirtilmemektedir ve bizim de yaptığımız araştırmalarda herhangi bir kaynakta böyle bir hadise rastlanmamıştır.

⁴⁹ Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 5a.

⁵⁰ Bu ismin Hz. Peygamber hakkında kullanılmasına "Şüphesiz ki sen üstün bir ahlaka sahipsın" (Kalem 68/4) ve "Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" (Enbiyâ 21/107) âyetleri istidlâl anlamında getirilmektedir.

⁵¹ Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 8b-a.

⁵² Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 8a. Şârih, aynı yerde bu kelimenin tasrifini yapmaktadır. Fakat burada Sîbeveyh'den naklederek kelimenin aslının اهل olduğunu ve "hâ" harfinin ibdâl yoluyla hemze'ye dönüştüğü ve yine bu hemze'nin de tasğirden dolayı (-Sîbeveyh'e göre şeklinde kelimenin üstüne küçük bir şerh düşerek- kelimenin aslının "اهل" olduğunu söyler) elife dönüştüğünü zikretmektedir. Müellif, burada kadîm dil ulemâsından kelimenin kökenine dair görüş bildirenleri aktarmaktadır. Buna göre Kisâî, kelimenin aslının اهل olduğunu söyler. Ona göre, harekeli ve mâ kabli münfetihi olduğu için, buradaki "vâv" harfi elif'e dönüşmüştür. Kisâî, bunun tasğirinin de اهل olduğunu söyler. O, bu görüşüne delil olarak da الناس kelimesini vermektedir. Ona göre bu kelimeni aslı اهل'dür. Burada hemze hafzedilmiştir. Ya da bunun aslı "vâv" harfinin elif'e kalbedildiği ناس ya da lâm harfinin 'ayn harfi konumuna mukaddem kılındığı ve kalbedildiği ناس kelimesidir.

⁵³ Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 8a-9b. Şârih, "âl" kelimesinin de üç ayrı kullanımından bahsetmektedir.

⁵⁴ Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 9b-9a.

⁵⁵ İslâm ulemâsının buna benzer Kur'ân tanımları özellikle tefsir eserlerinde yer almaktadır. Müfessirlerden Safedî, Kur'ân kelimesinin manasını vermeden önce "الكتابة" dediği yazı'nın sadece harflerin birleşmesinden meydana geldiğini ve burada herhangi bir mananın ortaya çıkmasının hedeflenmediğini bildirmektedir. Bununla beraber o, "الكلام" harflerin birleşmesinden meydana gelen ve hususi bir anlamı hâvî olan söze verilen isimdir. Safedî, hurûfu mukatta'a'nın ne olduğunu tefsir ederken bu bilgileri vermektedir. Ona göre "القرآن" kelimesi de okunan anlamına gelen "مقروء" kelimesinin çoğuludur. Dolayısıyla insanları, bir benzerini

lisanları ile okunduğu ve tevâtüren Mushafların sayfalarında nakledildiği belirtilir. Şârihe göre Kur'an'ın varlığı, vahyolunmuş diğer kitaplar, kutsî hadisler, şâz kiraatler ve [الَّتِي وَالشَّيْخَةُ إِذَا رَتَبًا فَارْجُمُوهَا أَلْبَتَةَ نَكَالًا مِنَ اللَّهِ] gibi mensûh tilâvetlerin birbirinden tefrikini sağlamıştır. Ona göre şahsî Mushaflar [الْمَجْمُوعُ الشَّخْصِي] ve onların her bir cüzü de Kur'an olarak kabul edilir. Yine bütün ve parça da Kur'an olarak okunduğunda harf ve kelime de Kur'an tanımı içine girer. Bununla beraber bunlar, örfte Allah'ın kelâmı manasında Kur'an olarak isimlendirilmez. Şârih, bu tanımın içerisine girebileceğini düşündüğü noktaları belirttikten sonra Kur'an'ın klasik tarifini şöyle nakleder: "Allah'ın Rasûlümüze indirdiği mu'ciz olan kelâmıdır. Mushaflarda yazılıdır ve tevâtüren nakledilmiştir. Bazı müteahhir ulemâya göre üç şartın bulunması şart koşulduğundan Kur'an'da tevâtür şart değildir. Söz konusu şartlar "senedin sıhhati, Arapça'ya muvafık olması ve resp-i Osmânî'ye uygunluktur. Yine Kur'an, kelâm-ı kadimdir".⁵⁶

مع محبه ifadesinin tefsirinde şârih, bunun Kur'an sevgisi olduğunu bildirmektedir. Buna göre "seven", "tâbî olandan" daha kapsamlı bir konumdadır. Ayrıca "kurrâ" da "avâm"dan daha kapsamlı bir durumdadır.⁵⁷

3.3. Hadis

Bu eserde şârih, birçok hadis ile kimi zaman lügavî açıklamalara bazen fikhî belirlenimlere, kimi zaman da kelâmî-felsefî-tasavvufî yaklaşımlara destek vermeye çalışmıştır. Eserde bazen hadisin alındığı kaynak sadece isim olarak "Ebû Dâvûd'da nakledilen" gibi verilse de çoğunlukla kaynaklara yer verilmemiştir.

Mesela o, mukaddimede Hz. Peygamber'i öven ifadeler arasında kendisine açık mucizeler verildiğini söylerken⁵⁸ kaynağı hakkında hadis usûlcülerinin çok farklı bilgiler verdiğini ve ⁵⁹ "şayet sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" ifadesini eklemektedir.⁶⁰ Yine metnin ilk dizesinin açıklanması esnasında klasik İslâmî gelenekte kullanılan usûl olarak "hamd" ile değil de "recâ" ile söze başlanmasının nedenine dair açıklama sadedinde bir hadise yer verilmektedir.⁶¹

Hadisler arasında değerlendirme maksatlı tercihler bile yer almaktadır. Bunlardan birinde Abdullah İbn Abbâs'dan gelen "Hamd, her şükreden kullandığı kelimelerdir" hadisi ile Ebû Dâvûd'un⁶² Ebû Hüreyre'den naklettiği "Allah'a hamd ile başlamayan her iş kadûktür"⁶³ ve yine "besmele ile başlamayan her iş bereketsizdir" diye iki ayrı hadis olduğu söylenmiş; hem besmele hem de hamdele ile işe başlanmasının önemini ortaya koyan iki hadis olmasının⁶⁴ Allah'ın kitabına ve Rasûlünün sünnetine ittibâ

meydana getirmekten âciz bırakan Kur'an, bu harflerden meydana gelmesi ile de mucizedir. Ebû'l-Fezâil Cemâlüddîn Yûsuf b. Hilal es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, thk. Bahattin Dartma (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 1/72.

⁵⁶ Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 10a-11b. Şârihe göre, kelime olarak القرآن nazmdan dolayı verilmiş bir isimdir. Onun manası ise zâtî ile kâimdir. Çünkü nazm, işitilir ve الله كَلَامُهَا آيَاتُهَا'nın de gösterdiği gibi kelâm-ı nefî olan kadîm manaya delalet eder.

⁵⁷ Bu tefsirini şârih, bir hadis ile açıklamaktadır. Burada Enes'den (ra) nakledildiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'ı severse Kur'an'ı; Kur'an'ı severse beni, beni severse ashâbımı ve akrabalarımı sever. Mümin ve muvahhid olan bir kimseyi Kur'an sever ve ondan razı olur. Kur'an şefaattir, şefaati kabul edilendir, şereflidir, tasdik edicidir. Her kim Kur'an'ı önüne koyarsa onu cennete götürür; her kim de onu arkasına atarsa onu cehenneme gönderir." Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 11b-a. Bu hadis birincil kaynaklarda bulunmamakla beraber ikincil kaynaklarda yer almaktadır. Mesela bk. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhrika 'alâ ehli'r-rafdî ve'd-dalâli ve'z-zendeka*, thk. Abdurrahman b. Abdullah et-Türkî ve Kamil Muhammed Harrâd (Beyrut, 1997), II/499.

⁵⁸ Burada kelimenin hemen üstüne bu mucizenin "Kur'an" olduğu derç edilmiştir. Bu şekilde bazen kelimelerin hemen üstüne bazen de sayfanın kenarına ufak açıklamalar verilmiştir.

⁵⁹ Mesela Şevkânî, Sağânî'den naklen bu hadisin mevzû olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmû'a fi'l-ehâdisi'l-mevdû'a*, thk. Abdurrahmâm b. Yahyâ el-Müallimî el-Yemânî (Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1416/1995), 326. Elbânî de Sağânî'den naklen hadisin mevzû olduğunu belirtmekle beraber eş-Şeyh el-Kârî'nin manasının sahih olduğunu söylediğini nakleder. Yine o, Deylemî'nin İbn Abbas'tan merfûan şu rivâyetini de nakleder: "Cebrail bana geldi ve "Ya Muhammed! sen olmasaydın cenneti yaratmazdım ve sen olmasaydın cehennemi yaratmazdım" dedi. Elbânî, hadisin sıhhati hakkında farklı değerlendirmeleri de aktarmaktadır. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife ve'l-mevdû'a* (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1412/1992), 1/450-451.

⁶⁰ Burada "unsurları ve felekleri" şeklinde geçmektedir. Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 1a.

⁶¹ "Nimet verene şükretmek, kendisine nimete verilen üzerine vaciptir" anlamındadır. Hadisin kaynağına dair bir bilgi verilmemektedir. Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 3b.

⁶² Bazen bu şekilde hadisi nereden aldığını da belirtmektedir. Müellifin, hadisler ve kaynakları noktasında belirgin bir usûl takip etmediği söylenebilir. Ayrıca hadislerin kaynaklarda hangi kategoriye konulduklarına dair bir değerlendirmeye de rastlanmamaktadır.

⁶³ Hadisin Ebû Dâvûd'da geçtiği yer için bk. Ebû Dâvûd, "Bâbü'l-hedyi fi'l-kelâm" 4840, 7/209.

⁶⁴ احيب فان قيل, söz dizesinin kullanıldığı görülmektedir. Câmî-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 4a.

ile açıklanabileceği belirtilir.⁶⁵ Eserde Kur’ân ehlinin ve Kur’ân öğreticisinin derecesini vurgulamak üzere birçok hadis-i şerif verilmektedir. Müellif, Abdullah İbn Amr’dan rivâyet edildiğini bildirdiği bir hadiste mesela Hz. Peygamber’in ehl-i Kur’ân’ı “ehlülâh”⁶⁶ olarak nitelendirdiği ve onları kendilerine vahyedilmeyen peygamberler derecesinde tavsif ettiğini bildirilmektedir. Kaynaklarına dair bilgi verilmeyen bu tür hadisler, şârihin sahip olduğu fikri destekler mahiyette olduğundan, sıkça kullanılmaktadır.⁶⁷

3.4. Kelâm

Şerhte yer yer kelime ve cümlelerin kelâmî anlamda ifade ettiği anlama dair açıklamalara da yer verilmektedir. Mesela geniş bir şekilde dil tahliline yer verilen الحمد kelimesi için şu açıklamaların yer aldığı görülmektedir: “Bazı âlimlere göre burada hamd’den maksat vahdâniyyet ve ulûhiyettir. Başka bir görüşe göre ise burada Rab, kullarına bildirmek maksadı ile hamd etmiştir. Katâde’den bir rivayete göre bunun manası şudur; الحمد لله الذي لم يجعلنا من المغضوب عليهم و لا الضالين”. Ehl-i sünnet ulemâsının kulların fiillerini Allah’a izafe ettikleri söylenerek bundan dolayı bütün aynî olan hamdlerin Allah’a ait olduğunu belirttikleri vurgulanır. Oysa ki Mutezile’de ahd-i zihnîden dolayı onlar, fiilleri Allah’a değil kullara izafe etmişlerdir.⁶⁸ Bundan dolayı şârihe göre aynî olan bütün hamdler Allah’a ait iken arazî olanlar O’na ait kabul edilmemiştir.⁶⁹ Dolayısıyla hem hürmeten hem de uygulama açısından aslında uygun olan اللهُ الْحَمْدُ denilmesidir.

Şârih, الله isminin nereden geldiğine dair lafzî bilgileri bolca verdiği yerde kelâmî anlamda ism-i Celâlle ilgili farklı yaklaşımları zikretmektedir. Bazı araştırmacılara göre o ism-i a’zamdır.⁷⁰ Bir başka kelâmî gruba göre ise bu bir sıfattır. Şârih, bu yaklaşımın sakat olduğunu söyler. Zira sıfat, çokluğa delalet eder. Şayet o alem olmasa, “lâ ilâhe illallâh” sözündeki tevhîd ifade edilmiş olmaz. Kelâmcılar usûliyyûn, fakihler ve büyük dil ulemâsının söylediği üzere ve yine mezhebe göre (burada Hanefî mezhebini veya Mâtürîdî’yi kast ediyor olmalı) bu isim Allah-u Teâlâ için bir alemdir. Cumhuriyet ulemâya göre bunun aslı, hemzesi hafzedilmiş olan الله kelimesidir. Hafzedilmiş olan hemzenin yerine ise harf-i ta’rîf konulmuştur. Böylece her şeyin yaratıcısı olan vâcibü’l-vücûdun zâtı için alem kılınmış olur. Şârih, onun, cins isimlerden olduğunu belirterek hak ve bâtil her mabûd için kullanıldığını belirtir. Sonra bu, aynen yıldızlar arasında Süreyyâ yıldızının üstünlüğü gibi hak olan ma’bûdun ismi olmuştur. Ona göre hemzesinin hafzedilmiş olması da sadece hak olan ma’bûda itlak edilmesinin bir işaretidir.⁷¹

Şârih, sözü, Kur’ân’ın lafzının ve manasının i’câzı konusunda tefsirde bulunduğu yerde, Mutezile kelâmcılarına getirmektedir. Onlardan Nazzâm, Kur’ân’ın daha önceden nâzil olmuş diğer kitaplar gibi olduğu ve lafzının veya manasının mucizevî olması gibi bir şeyin söz konusu olmadığını söylemektedir. Ona göre aslında Araplar’ın fesahat ilmine sahip olanları Kur’ân’ın benzerini getirmeye kadir idiler; fakat

⁶⁵ İstiğrâk ifade eden elif-lâm takısı, “harf-i tarif” olarak da bilinen ve bir kelimeyi belirsizlikten kurtarıp bilinen bir şey haline getiren ifade şeklidir. Mesela “Hamd” kelimesi herhangi bir övgüye ait iken “el-Hamdü” şeklinde elif-lâm takısı ile geldiğinde bütün hamd ve senâları içermiş olur.

⁶⁶ İsnâdında bulunan Hasan b. Ebî Ca’fer dolayısıyla Dârimî’nin zayıf olarak bildirdiği bu hadis için bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fadl b. Behrâm ed-Dârimî, *Müsnedü’l-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Riyâd: Dâru’l-Müçînî, 1421/2000), 3369, 2094.

⁶⁷ Burada bahsedilen hadisler ve Kur’ân ehlinin yüce vasıflarına dair bazı hadisler için bkz. Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü’l-kurrâ’* (Yusuf Ağa, 2), 9b-9a. Burada sahih kaynaklarda ulaşılabilen birçok hadisle beraber kaynağına ulaşılamayan hadisler de zikredilmektedir.

⁶⁸ Mutezile, kadîm olanda bir çoğalma meydana getireceğini iddia ederek Allah’ın sıfatlarından bahsedilemeyeceğini söylemişlerdir. Bundan dolayı onlar, hâricte varlıklarını reddetmekle beraber, Allah’a bu tür sıfatlar atfetmenin ancak zihnî varlık seviyesinde kalacağını söylemişlerdir. Burada Ehl-i sünnet ve Mutezile’nin “mevcûd” ve “ma’dûm” varlık kategorilerine farklı yaklaşımlarından kaynaklı bir oluşum söz konusudur. Konuyla alakalı bir araştırma için bkz. Kâdî Abdülcebbar b. Ahmed, *Şerhu’l-Usûli’l-hamse (Mu’tezile’nin Beş İlkesi)*, tlk. Ahmed b. el-Hüseyin b. Ebî Hâşim Mankdîm, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 14, 2013), 1/490.

⁶⁹ Burada farklı başlıklar altında ele alınan övgü, teşekkür ve medh ifadeleri arasındaki belirlenimlerin yapılmasında lügat, tasavvuf, felsefe ve kelâm ilminin verileri kullanılmış ve kaynak gösterilmeksizin âyet ve hadislerden de bolca istifade edilmiştir. Bu son cümleler ise tamamı ile kelâm ekollerinin yaklaşımlarını esas alarak bir açıklama tarzına gidilmesinin bâriz bir misalidir.

⁷⁰ Bu kavramın Ehl-i sünnet ulemâsı hakkında kullanılmış olması büyük ihtimaldir. Şah Veliyyullah’ın, Ehl-i rey’den bahsederken, “ehl-i sünnetten muhakkikler” şeklinde geçen bir sınıflaması için bkz. M. Esat Kılıçer, “Ehl-i Re’y”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/523.

⁷¹ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü’l-kurrâ’* (Yusuf Ağa, 2), 6a-7b.

Allah onların kudretlerini başka yönlere çevirdi ve işlerinde onları âciz bıraktı da böylece onlar Kur'ân ile benzeşecek bir kitap yazamadılar. Yani ona göre bu acziyet sonradan ortaya çıkmış bir durumdur yoksa Kur'ân'ın nazmının ve manasının bir acziyete yol açtığı gibi bir iddiada bulunmak yersizdir. Şârih, Nazzâm'ın bu iddiasının büyük bir hata ve cehalet ürünü olduğunu söylemektedir. Yine şârih, bazı Mutezilî kelâmcıların Kur'ân'ın i'câzının sadece bir açıdan gayb ilminden haber vermek anlamında olduğunu iddia ettiklerinden bahsetmektedir. Yine bir grup da Kur'ân'ın i'câzının ondaki fâsılalar ve seci'li okuyuşlarda olduğunu söylemektedirler. Bu da şiir ile yarış içerisinde olmasını gerektiren bir durumdur. Şârihe göre, kelâmcıların bu tür farklı görüşleri arasında en uygun ve doğru olanı; lafızlarının fesâhati ve manalarının belâğati açısından Kur'ân'ın mu'ciz olduğunu söyleyenlerin görüşüdür.⁷²

3.5. Felsefe

Şârih, bir kelime veya cümleyi açıklama sadedinde, yeri geldikçe felsefî yaklaşımını ortaya koymakta ve bazı felsefî değerlendirmelerden istifade etmektedir. O, ana metindeki ikinci kelime yani راجي hakkında dil tahlili yaptıktan sonra, bu sözün aslında kendisi olmadığı şey için konulduğunu söyler. Bu iddiasına bir şiirle delil getirerek “sevgili bana hayat verdi” demesi, yine “onların ticâretleri kârlı olmamıştır”⁷³ âyetinde olduğu gibi sözü başkasına isnâd ederek mecâz-ı aklîyi devreye sokması; onun dil ve felsefe yaklaşımlarını beraber kullanımına bir örnektir.⁷⁴

3.6. Tasavvuf

Şârih tarafından zaman zaman tasavvufî açıklamaların kullanıldığı görülmektedir. O, nebî kelimesine getirdiği sarfî îzahların peşinden nebî ile velî arasındaki farka değinirken şunları belirtmektedir: “Kendisine Rabbânî bir kitap ve ilâhî bir ilhâm itlak edilene rasûl; kendisine bir kitap veya ilâhî bir ilhâm itlak edilene nebî; kendisine sadece ilâhî ilhâm itlak edilene ise velî denir. Bunlar arasında umum ve husus ilişkisi vardır. Buna göre bütün rasûller, nebî ve velî iken hiçbir nebî ve velî, rasûl değildir. Hiçbir velî, nebî değildir. Hz. Peygamber'e nebî isminin itlak edilmesi ise sadece ona mahsus olan ve umum ifade etmeyen bir şekilde Rasûl anlamına gelmektedir.”⁷⁵ Şârih, ehl-i Kur'ân'ın şerefinden ve üstünlüğünden bahsederken Kur'ân okuyucusunun bâtinî halinin de okuduğu Kur'ân ile uyumlu olması gerektiğine dair hadislerle desteklenmiş bir şekilde ciddi uyarılarda bulunmaktadır. Burada hadis olarak nakledilen bir haberde Ebû Zerr (ra) Hz. Peygamber'e gelmekte ve “Ya Rasûlallah! Ben Kur'ân okumayı öğrenip onunla amel edememekten korkuyorum” dediğinde; Hz. Peygamber, “Allah, Kur'ân ile sükûna eren bir kalbe azap etmez” buyurmaktadır. Yine şârih, Kur'ân okuyucusunun kalbinin nefsi isteklerden ârî olması gerektiği kanaatini vurgulamış; hadis olarak bildirdiği bir başka rivâyette de Hz. Peygamber'in “Kurrânın övünüp böbürlenmesinden [فخر الفراء] Allah'a sığınınız. Zira onun böbürlenmesi cebbâr zalimlerin övünmesinden de büyük bir şeydir. Allah'ın kibir sahibi Kur'ân okuyucusundan daha çok buğz ettiği kimse yoktur” sözünü zikretmiştir. Eserde bu durumda olan kişinin Kur'ân'ı okumakla beraber onun zâhirî ve bâtinî sırlarına dair bir araştırma çabası olmayan kimse olduğu söylenmektedir. Oysa o kişi, işin sırrını öğrenmek için Kur'ân'la meşguliyetini devam ettirse; sonunda Allah, ona sırları açar ve kalbini de onun nuru ile teskin eder ve onu vakar sahibi kılar.⁷⁶

Sonuç

Bu çalışma ile özellikle Osmanlı ulemâsının diğer bütün ilimlerde olduğu gibi tecvîd ilminde de canlılığını muhafaza ettiği ve İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* isimli manzum eserinin tecvîd ilmindeki yerinin dönemin ehil bir âlimi tarafından tekrar gün yüzüne çıkarılması için büyük bir mesâinin harcandığı ortaya

⁷² Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 11b.

⁷³ el-Bakara 2/16.

⁷⁴ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 3b-a.

⁷⁵ Burada nebîlerin kendilerinden önce gelmiş Rasûllerin şeriatı ile amel ettikleri, kendilerine hususi bir şeriat verilmediği de belirtilmiştir. Aynı yerde Rasûl'ün kendisine Cibrîl'in bizzat geldiği; Nebî'nin ise Cibrîl'in kendisine bizzat inmediği ya ilham yolu ile ya da uykuda gelmek suretiyle peygamberliği getirdiği kimse olduğu belirtilir. Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 7b-a.

⁷⁶ Câmi-i Cedîd İmamı, *Meslekü'l-kurrâ'* (Yusuf Ağa, 2), 9a-10b.

konuldu. Yine bu araştırma ile Osmanlı'da ictihâd kapısının kapatılıp ilmi çalışmaların durdurulduğu ve bunun en önemli göstergesinin de yeni metinler üretmek yerine şerh ve haşiyeler ile eski metinleri tekrar etmek şeklinde gerçekleştiği şeklindeki iddianın geçersizliğine dair önemli bir örnek sunulmuştur. Bu incelemelerden de anlaşıldığı üzere Osmanlı ulemâsı klasik eserlerle tahkik düzeyinde irtibat kurmuş ve yeri geldikçe tenkit etmek suretiyle kendisini yasladığı o klasik bilgiyi reddetmeksizin yenilemeyi ve gündemde tutmayı hedeflemiştir. Asıl metinlerin ve bunlarda ortaya konulmuş olan meselelerin tekrar gözden geçirilmesi ve yeri geldikçe tenkit edilmesi; dolayısıyla geçmişle gelecek arasında bir köprü vazifesi görmesi gayesi ile şerh ve haşiyeler tarzı eserler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı'nın zirvede olduğu bir dönemde, *Mukaddime*'nin kendisinden önceki ve sonraki tecvîd eserleri arasında üzerinde en çok inceleme yapılan manzum bir eser olduğuna dair önemli bir örnek verilmiş oldu. Bu şerh ile salt bir tekrardan ziyade birçok farklı ilmin devreye sokulması ile meselenin yeniden ele alınması ve zenginleştirilmesine çalışıldığı ortaya çıkmış oldu. İlk asırlarda tecvîd hakkında eser veren ulemâdan birçoğunda bile toplumun kendileri için elzem olan bu husustaki cehaletleri ve sadece yeni başlayanların değil bu işte mâhir olanların da büyük hatalar yapmaları ve bunun yaygınlaşması bu konuda kitap yazmalarının sebebi olarak gösterilmektedir. Burada şerhi incelenen müellif de şerh için aynı sebebi zikretmektedir. Aradan asırlar geçmesine rağmen ulemânın yaşadıkları dönemde diğer konularda olduğu gibi tecvîd konusunda da ortaya çıkan ihmallerden bahsetmeleri ve bunu düzeltmek için eserler kaleme almaları, âlimlerin toplumların önünde giderek, onların ihmal ettikleri veya terk ettikleri önemli konuları tekrar hatırlatmak ve yol göstermek ile yükümlü oldukları şeklinde tefsir edilebilir.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Ahmed, Abdürrezzâk Hüseyin. *Mes'eletü ahzi hükmi'l-ücrati 'alâ ta'lîmi'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-mücîzîne ve'l-mâniîn*. Riyad: Câmî'atü'l-Melik Su'ûd, 1437.
- Akyüz, Abdullah. "Osmanlı Kırâat Âlimleri". İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Câmî-i Cedîd İmamı. *Meslekü'l-kurrâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yusuf Ağa, 2, 1b- 107a.
- Çelebi, Kâtib. *Keşfü'z-zûnûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Muhammed Şerafettin Yaltkaya. Beyrut: Dâr-u İhyâit-Türâsi'l-'Arabî, 2008.
- Çetin, Abdurrahman. "Ücretle Kur'an Öğretme ve Okuma Meselesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 5/1 (Ocak 1993), 119-131.
- Çetin, Abdurrahman. "Tecvid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm. *Müsnedü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed. Riyâd: Dâru'l-Müğnî, 1421/2000.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Kâmil Karabelli. Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe ve'l-mevdû'a*. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1412/1992.
- el-Kârî, Molla Ali. *el-Minehül-fikriyye fi şerhi'l-Mükaddimeti'l-Cezeriyye*. thk. Üsâme Atâyâ. Dımaşk: Dâru'l-Gavsânî, 1433/2012.
- Gökdemir, Ahmet. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Kırâat İlmî Eserleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021), 59-78.
- Gökdemir, Ahmet (ed.), *Genel Hatlarıyla Osmanlı Tecvid Eserleri*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2020.
- Görgün, Tahsin. "Tecdîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/234-239. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Hacer. *es-Savâ'iku'l-muhrika 'alâ ehli'r-rafdi ve'd-dalâli ve'z-zendeka*. thk. Abdurrahman b. Abdullah et-Türki ve Kamil Muhammed Harrâd. Beyrut, 1997.
- İbn Ahmed, Kâdî Abdülcebbâr. *Şerhu'l-Usûli'l-hamse (Mu'tezile'nin Beş İlkesi)*. tlk. Ahmed b. el-Hüseyn b. Ebî Hâşim Mankdîm. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 14, 2013.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *el-Mükaddime fî mâ yecibü 'alâ kâri'l-Kur'âni en ya'lemeh*. thk. Eymen Rüşdi Süveyd. Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 1427/2006.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed Ali b. Yusuf. *en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-aşr*. nşr. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed Ali b. Yusuf. *et-Temhîd fî 'ilmi't-Tecvîd*. thk. Ğânim Kaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Şam: Dâru'l-Kalem, 1430/2009.
- Jeffery, Arthur. *The Foreign Vocabulary of The Qur'ân*. Baroda: Oriental Institute -Gaekwad's Oriental Series cilt 79-, 1938.
- Kavak, Özgür. "Modernleşme Öncesi Dönemde Tecdid Meseleleri: Süyûtî'nin *et-Tenbie*'si Çerçevesinde Bir İnceleme". *Marife* 9/3 (Kış 2009), 157-172.
- Kemalpaşazâde. "er-Risâle fî istihsâni'l-isti'câr 'alâ ta'lîmi'l-Kur'ân". *Resâil-i İbn Kemâl*. nşr. Ahmet Cevdet. İstanbul: Matbaa İkdâm bi Dâri'l-Hilâfeti'l-'Ulyâ, 1316.
- Kılıçer, M. Esat. "Ehl-i Re'y". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/520-524. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kızılaslan, İshak. *Çağdaş Oryantalizm ve Kıraat İlmi*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2021.
- Kurtubî, Abdülvehhâb İbn Muhammed. *el-Mûdih fi't-tecvîd*. thk. Ğânim Kaddûrî Hamed. Ammân: Dâr-u 'îmâr, 1421/2000.
- Öz, Selahattin. "İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinin Mehmet Emin Tokâdî'ye Ait Manzum Tercümesi ve Değerlendirilmesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2015), 147-181.
- Safedî, Ebü'l-Fedâil Cemâlüddîn Yûsuf b. Hilâl. *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*. thk. Bahattin Dartma. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Sehâvî, Alemüddin. *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Mekke: Mektebetü't-Türâs, 1408/1987.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrâhîm. *Fetâva'n-nevâzil*. thk. es-Seyyid Yûsuf Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1429/2008.
- Şevkânî, Muhammed b. Ai. *el-Fevâidü'l-mecmû'a fî'l-ehâdisi'l-mevdû'a*. thk. Abdurrahmâm b. Yahyâ el-Müallimî el-Yemânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995.
- Topuzoğlu, Tefik Rüştü. "Recez". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/509-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Turan, Şerafettin. "Bayezid II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/234-238. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.